

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΕΠΑΣΤΕΡΙΟΥ
ΕΓΩΝΤΑ ΛΙΚΑΙΟΝΤΗΣ

ΙΔΡΥΓΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ   ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ   ΕΚΤΟΣ
ΙΟΥΛΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1954

ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΑ ΤΩΝ ΚΥΠΡΙΩΝ

[Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821]

Τό σάλπισμα τής Φιλικῆς 'Εταιρίας είχεν εύρυτατα ἡχήσει καὶ δονήσει τις ἑλληνικές ψυχές σύλλογο τὴν Ἀνατολὴν ἀπὸ τὸν Προῦθο, ἔως τὰ Σφακιά τῆς Κρήτης κι' ἐκεῖθε μέχρι τῆς Κάσσου καὶ τῆς Κύπρου. Ὑπῆρξεν ἔνας ἀπέραντος συναγερμός, ποὺ δὲν ἀφῆσεν ἀσυγκίνητο κανένα σκλαβωμένο Ραγιά, εἴτε Ἐλληνα, εἴτε Χριστιανό, ποὺ ζούσε κάτω ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ Τούρκου. Ὁ Θεούριος τοῦ Ρήγα, τὸ ἑθνικώτερο ποίημα τῆς ἑποχῆς, αὐτὸν τὸ δῆμα δῆμάτων τῆς Φυλῆς ποὺ τραγουγούσσαν δῆλοι κι' αὐτοὶ οἱ Τούρκοι ἀκόμη, σὲ λίγους στίχους του εἶχε συγκεντρώσει τὸ πρόγραμμα τῆς Φιλικῆς 'Εταιρίας. Κορφές καὶ φαράγγια, ἀκρογιάλια καὶ πλαγιές, μέγαρα καὶ καλύβες, ἀντηχούσαν ἀπὸ τὴν πολεμόχαρη κραυγή:

Σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση, σὲ νότο καὶ βοριδ.,
Γιὰ τὴν πατρίδα δῆλοι νῦχουμε μιὰ καρδιά.
Καλλίτερα μιᾶς δηρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σαράτα χρόνων σκλαβιά καὶ φυλακή!

Τὸ πρόγραμμα τῆς Φιλικῆς 'Εταιρίας ἦταν πλατύτατο καὶ περιλάβαινε δῆλες τις περιοχές τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Ποτὲ ἀλλοτε τὸ σύνολο τῆς Ἐθνότητας δὲν εἶχε μυηθεῖ κι' ἀσπασθεὶ μιὰ τόσο μεγάλην Ἰδέα. 'Ο καταθλιπτικὸς τοπικισμὸς εἶχε λυγίσει μπροστά στὸ σύνολο, ποὺ ἀπλωνόνταν ἀπὸ τὸ Δούναβι κι' ἔφθανε ὡς τὸν Ψηλορείτη καὶ τὰ βουνά τῆς Κύπρου. 'Οταν μιὰ μέρα γραφτῇ ἡ πραγματικὴ ιστορία τῆς μεγάλης μας Ἐπαναστάσεως, τότε θὰ δειχθῆ πῶς δὲν ὑπῆρξεν δὲν Μωρηᾶς μόνος, οὗτε μόνη ἡ Ρούμελη τὰ μεγάλα κέντρα τῆς Ἐθνότητας, μὰ κι' ἄλλα, ποὺ μὲ τὸ χρόνο λησμονήθηκαν, δπως ἡ Ἡπειρο, ἡ Μακεδονία, ἡ Μικρά Ἀσία καὶ τὰ Νησιά, ποὺ πρόσφεραν χιλιάδες ἀτρόμητων ἀγωνιστῶν στὸ βωμὸ τῆς ἑλληνικῆς λευτεριᾶς καὶ πολλὲς χιλιάδες θυμάτων στὴ θυμέλη τῶν ἀγνωστῶν μαρτύρων της. Κυδωνίες, Σμύρνη, Χίος, Νέα Ἐφεσος, Σφακιά τῆς Κρήτης, Κάσσο, Κάλυμνο, Σέρρες, Χαλκιδική, Μαγγησία, Μοναστήρι, Ἐδεσσα, Νιάουσα, Καλαρύτες, Συράκο καὶ πρὸ πάντων ἡ ἐπανάσταση τῶν Γιουρούκων τοῦ Σμάλου καὶ τοῦ Μεάνδρου, ὑπῆρξαν τὰ σχεδόν ἀγνωστα σημεῖα τῆς Ἐθνότη-

τας, ποὺ κατέβηκαν στὸν ἀγῶνα καὶ θυσιάστηκαν γιὰ τὴν κοινὴν ὑπόθεση. Θέλω νὰ ἐπιμείνω στὴν ἐπανάσταση τῶν Γιουρούκων τὴν ἐντελῶς ἀγνωστη, ποὺ κινήθηκε στὴν Μικρά Ἀσία τὸν Μάιο τοῦ 1821 καὶ ποὺ βάσταξε πολλὰ χρόνια, χωρὶς καμμιάν ἔξωτερικὴ βοήθεια, πάνω στὰ βουνά κι' ἡ δοιά ἀπασχόλησε χιλιάδες Τούρκων, ἔως ὅτου καταβληθεῖ τὸ 1826. 'Ω, δὲν ὑπάρχει τμῆμα τῆς εὑρύτατης τότε ἑλληνικῆς ἔθνότητος' δὲν ὑπάρχει γεωγραφικὸ σημεῖο της σ' «Ἀνατολὴ καὶ Δύση, σὲ νότο καὶ βοριδ», δπου νὰ μὴν ἀστραφεν ἔνα καρυοφύλλι, ποὺ νὰ μὴν ἀκούστηκε μιὰ κραυγὴ λευτεριᾶς, δπου νὰ μὴν χύθηκε αἷμα ἀθώων γύρω στὸν πλάτανο τῆς παλιγγενεούσας. Γιατὶ σ' δσα μέρη ἡ νησιά δὲν ἐπικράτησε ἡ ἐπανάσταση, ἐκεῖ ἀκολούθησε σφαγὴ κι' ἔξοντωση, πρωτάκουστες στὰ χρονικά τῆς ἀνθρωπότητας.

'Αρκεῖ ν' ἀναφέρουμε πῶς ἀπὸ τὶς 96 χιλιάδες τῆς Χίου λίγες κατώρθωσαν νὰ σωθοῦν. Στὴν Κωνσταντινούπολη ἔζοντώθηκαν τριάντα χιλιάδες Ἐλλήνων, ἀπὸ τοὺς δοιούς οἱ περισσότεροι ρίχτηκαν στὰ νερά τοῦ Βοσπόρου καὶ τῆς Προποντίδας· τοὺς στοιβαζαν μέσα σὲ καΐκια κι' ἐκεῖθε τοὺς πετούσαν στὴ θάλασσα ζωντανούς. Στὴν Σμύρνη σφάχτηκαν 9 χιλιάδες, ἔξω ἀπὸ τὰ περίχωρα, δπου κι' ἐκεῖ σκοτώθηκαν πολλοί. Τὴν καταστροφὴ τῆς Νιάουσας ἀκολούθησε ἡ πυρπόληση ἐκατὸ δέλληνικώτατων χωριών τῆς Μακεδονίας, μὲ 22 χιλιάδας νεκρούς κι' αἰχμάλωτους. Στὴν Κασσάνδρα καὶ στὸν 'Ολυμπο, οἱ σκοτωμένοι ἔφθασαν τὶς 13 χιλιάδες κι' οἱ αἰχμάλωτοι στὸν ίδιο σχεδὸν ἀριθμό. Στὴν Μολδοβλαχία ἔπεσαν 8½ χιλιάδες ἀγωνιστὲς τῶν Καπετανιῶν, τοῦ 'Ιεροῦ Λόχου καὶ τῶν ἀνδρῶν τοῦ 'Ψηλάντη καὶ τοῦ 'Ολύμπιου, ἐνῶ τὰ θύματα τῶν σφαγῶν ὑπῆρξαν ἀναρίθμητα. Οἱ ἀπώλειες τῆς Κρήτης διέβηκαν σὲ νεκρούς κι' αἰχμάλωτους στὶς 23 χιλιάδες, τῶν δὲ Ψαρρῶν καὶ τῆς Κάσσου σὲ 15 χιλιάδες. 'Απὸ τὶς 12 χιλ. τῆς Κώ, ποὺ δὲν ἐπαναστάτησε, δὲν ἔμειναν παρὰ οἱ 6 χιλ. Οἱ ἄλλοι σφάχτηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους ποὺ πάτησαν τὸ νησί, 4 χιλ. ἔπεσαν στὴν Ρόδο, τὸ 1/4 τῶν κατοίκων, χωρὶς καμμιάν ἀφορμὴ κι' ἀπὸ φόβο τῶν Τούρκων, ποὺ προληπτικά ἐπιδόθηκαν

σὲ σφαγές καὶ σᾶλλα δργια. 'Η ἐπανάσταση τῶν Καλαρρυτῶν στὴν "Ηπειρο στολχίσε 12 χιλιάδες νεκρούς, ἀπειρους αἰχμάλωτους κι' ἄλλους, ποὺ σκόρπισαν σὲ διάφορα μέρη ἡ πούλησαν. Οἱ σφαγές κι' οἱ φόνοι ἔφθασαν μέχρι τὴν Κορυτσᾶ, τ' Ἀργυρόκαστρο καὶ τὸ Μπεράτη κι' ὡς τὴ Φιλιππούπολη. Οἱ ἑξαγριώμενοι Τούρκοι σκότωναν ἀδιάκριτα μέσα στοὺς δρόμους τῶν πόλεων καὶ τῶν χωριῶν, κάθε Ἐλληνα, ποὺ ὑποπτεύονταν ἀπλῶς ἢ θίθελαν ν' ἀφανίσουν γιὰ νὰ τοῦ δημεύσουν τὴν περιουσία του.

'Άλλα καὶ σάυτὴ τὴν ἐπαναστατημένη, τὴν κυρίως Ἐλλάδα, δπο τὸ κίνημα ἐπέτυχε κι' ἕκεῖ οἱ ἀπώλειες ἡσαν τεράστιες, ἀν καὶ χιλιάδες πρόσφυγες εἶχαν καταφύγει κι' ἔγκαττασταθῆ στὸ Μωρῆα καὶ τὰ Νησιά κι' εἶχεν ἐνισχύσει τοὺς πληθυσμούς. 'Ετοι ποὺ ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση οἱ κάτοικοι τῆς Ρούμελης, τοῦ Μωρῆα καὶ τῶν Νησιῶν ἀνέβαιναν σένα ἑκατομμύριο πενήντα χιλιάδες, ἐνῶ κατὰ τὴν πρώτη ἐπίσημη ἀπογραφὴ τοῦ 1830 ἐπὶ Καποδίστρια, μόλις ἔφθαναν τὶς 618 χιλιάδες μᾶζη μὲ τοὺς πρόσφυγες. 'Ο μισὸς πληθυσμὸς εἶχεν ἐξοντωθεῖ εἴτε στὶς μάχες, εἴτε ἀπὸ λιμούς κι' ἀσθένειες καὶ τὸ κυριώτερο ἀπὸ τοὺς ἀπαίσιους αἰχμαλωτισμούς. 'Η ἀνθρώπινη ζωὴ εἶχε κατεβῆ στὸ κατώτατο δυνατὸ δριο. 'Ησαν τόσοι οἱ αἰχμάλωτοι ἀπὸ τὴν Ἐλλάδα, τὰ Νησιά καὶ τᾶλλα ὑπόδουλα μέρη τῆς Ἐθνότητας, υστερα ἀπὸ τὴν πτώση τοῦ Μεσολογγίου (1826) καὶ τῶν Ἀθηνῶν (1827) ὥστε οἱ ἀγορές τῶν δούλων εἶχαν γιομίσει κι' ἡ ἀξία τους εἶχε φθάσει στὴν ἑξευτελιστική τιμὴ τῶν 40 γροσίων. Οἱ ὀραιιότερες ἐλληνοπούλες δὲν βρῆσκαν ἀγοραστὴ μὲ 90 γρόσια κι' οἱ πληγωμένοι ἡρωες τῶν μαχῶν ἀλυσσοδεμένοι ἀπὸ ἀγορά σ' ἀγορά, περιμένοντας κι' αὐτὸι νὰ πωληθοῦν στὴν ἑξευτελιστική τιμὴ τῶν 28 γροσίων' τόση ήταν ἡ ἀνθρώπινη κατάντια ἐνὸς μεγάλου ἡρωϊκοῦ λαοῦ, ποὺ πολέμησε ἐπὶ ἑφτά χρόνια τὸ βαρβαρότερο ἔχθρο, ὥστε προκάλεσε τὶς διαμαρτυρίες τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως. ἔρανοι ἐνεργήθηκαν σὲ ὀλόκληρο τὸν κόσμο γιὰ τὴ ἁγιορά τῶν Ἐλλήνων αἰχμαλώτων. Σὲ χιλιάδες ἐντύπων, φυλλαδίων, εἰκόνων, χαλκογραφιῶν, ἀνεβαίνουν δσα ἑκυκλοφόρησαν τότε «au profit des Grecs» πρὸς ὄφελος τῶν Ἐλλήνων. Μόνο ὅπο τὸ F. Didot δημοσιεύτηκαν σὲ 10 τόμους τὰ πρακτικὰ τῶν φιλελληνικῶν συλλόγων τοῦ Παρισσιοῦ¹. Ποιός θὰ γράψει τὸ μαρτυρολόγιο τῆς ἐλληνικῆς Φυλῆς κατὰ τοὺς δυὸ τελευταίους αἰῶνες, μαρτυρολόγιο ποὺ κάθε του λέξῃ εἶναι, βαφτισμένη μέσα στὸ αἷμα χιλιάδων θυμάτων;

Σύμφωνα μὲ ἑξακριβωμένη στατιστική

πούκανε ὁ Δικηγορικὸς ἙΣύλλογος Ἀθηνῶν, ὃταν γιορτάστηκαν τὰ πενήντα χρόνια τῆς ἀνεξαρτησίας, τὰ 1883, στατιστικὴ βασισμένη πάνω σ' ἐπίσημες μαρτυρίες, οἱ ἀπώλειες σὲ νεκρούς ἀπὸ τὸ 1821, ἔως τὸ 1829, ἀνέβηκαν σένα ἑκατομμύριο ψυχῶν². Ποιός θὰ τὸ πίστευε; Γιὰ νὰ λευτερωθοῦν 618 χιλ. Ἐλλήνων, θυσιάστηκε διπλάσιος σχεδὸν ἀριθμὸς δμογενῶν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τῆς ἀπέραντης τότε Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Καμμιά ἐθνότητα δὲν πλήρωσε τόσον ἀκριβά καὶ μὲ τόσον αἷμα τὴν λευτεριά της. Καμμιά ἐθνότητα, ἀνάλογα μὲ τὸ μικρὸ πληθυσμὸ της, δὲν ἀδικήθηκε τόσον ἀπὸ τοὺς μεγάλους, ποὺ κυβέρνησαν καὶ κυβερνοῦν τὸν κόσμο. Χθεινὲς ἐθνότητες, χωρὶς νὰ χύσουν σταγόνα αἷματος, λευτερώθηκαν κι' ἀποκαταστάθηκαν ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ διπλωματία, ἐνῶ χιλιάδες Ἐλλήνων ἀναγκάστηκαν νὰ παραδοθοῦν σ' αὐτές, ν' ἀλλάξουν υπηκοότητα, ή νὰ σφαγοῦν γιὰ νὰ δημιουργηθοῦν τὰ μισθοβάρβαρα αὐτά κράτη. Καὶ ποιός δ σκοπός τους, ἀφοῦ ἀναστήθηκαν; 'Η ἑξόντωση τοῦ Ἐλληνισμοῦ, τοῦ Ἐλληνισμοῦ ποὺ πρῶτος τὰ χειραφέτησε καὶ πρῶτος τοὺς ἔδειξε τὸ δρόμο πρὸς τὴν ἐθνική τους ἀποκατάσταση! Εἶναι δυστυχῶς τραγικὸ τὸ πεπρωμένο τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς, τῆς πιὸ πολιτισμένης καὶ φιλελεύθερης, τῆς πιὸ φιλάνθρωπης, ἀνάμεσα στὶς φυλές τῆς Ἀνατολῆς νὰ δεκατίζεται κάθε τόσο ἀπὸ τὶς δολοφονικές ὁρδὲς τῶν κρατῶν, ποὺ τὴν περικυκλώνουν στὰ Βαλκάνια. Πόσες θυσίες, πόσα αἷματα κι' δλοκαυτώματα γιὰ νὰ κρατηθοῦν τὰ λίγα αὐτά ὑπολείμματα τῆς ἐλληνικῆς γῆς, ποὺ πατοῦμε! Κι' δύμως κι' αὐτά μᾶς τὰ ὑποβλέπουν οἱ γύρω μας σὰ νὰ μὴν ἔφθαναν οἱ τόσες θυσίες, σὰ νὰ μὴν ἔφθαναν τὰ τόσα Ἐλληνικά δίκαια τὰ γραμμένα πάνω στὰ ιερά τους χώματα! Κι' αὐτά γίνονται ἐνῶ ὑπάρχουν ἀλύτρωτα τιμήματα τῆς ἐθνότητας μὲ καθαροὺς Ἐλληνικούς πληθυσμούς, μὲ θυσίες ἀφθαστες σ' αἷμα καὶ δάκρυ καὶ μὲ τὴ διπλωματία ψυχρὴ ἢ ἀμφίρροπη, ἀν δχι ἐχθρική, δπως πάντα, σδ, τι ἀφορᾶ τὰ ἐλληνικά δίκαια. Κι' ἔνα ἀπὸ τὰ τιμήματα αὐτῶν, ποὺ προσδοκοῦν κι' ἐλπίζουν, ποὺ δὲν ἐπαψαν νάγωνίζονται γιὰ τὴν Ἔνωση μὲ τὴν κοινὴ πατρίδα, ποὺ πρόσφεραν πάντα θυσίες στὸ βωμὸ τοῦ αἵματος, εἶναι κι' ἡ χιλιόψυχη, ἡ μαρτυρικὴ Ἐλληνοπούλα, ἡ μεγαλόνησο Κύπρο.

Γεωγραφικῶς κάπως ἀπομονωμένη ἀπὸ τὴν ἀλλή Ἐλλάδα ἀποτελοῦσε ἐπὶ Βιζαντινῶν ἔνα ἀπὸ τοὺς μεγάλους προμαχῶνες τοῦ Ἐλληνισμοῦ. 'Οπως ἡ Βόρειο Ηπειρο ήταν τὸ πρῶτο φυλάκιο πρὸς τὸ

1. Documents Relatifs à l'état présent de la Crète, publiés d'après les communications du Comité philiélenique de Paris, Paris 1826-1830.

2. Τὸ δίκαιον τοῦ Ἐλληνικοῦ Ἀγῶνος ὃπο τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν. 'Ἐν Ἀθηναῖς εἰς τὸ τυπογραφεῖον τῆς Ἐνώσεως, δδὸς Λέκα 1688.

βοριά, δπως τὸ Μπέλες κι' ἡ Ροδόπη σχηματίζουν δσπιδες πρὸς τὴν Βουλγαρία, δπως ἡ Κρήτη περνοῦσε σὰν τὸ ἔρεισμα δλῆς τῆς Ἑλλάδας πρὸς τὸ νοτιᾶ, ἔτσι κι' ἡ Κύπρος ἀποτελοῦσε τὸν ἀπόρθητο προμαχῶνα πρὸς τὴν μεσημβρία, ἐφ' ὅσον στὴ θάλασσα κυριαρχοῦσαν οἱ Βυζαντινοὶ στόλοι. Ἐκεῖ σχηματίζονταν καὶ γυμνάζονταν τὰ σώματα τῶν Ἀκριτῶν, πρῶτοῦ σταλοῦν γιὰ νὰ φυλάνε τὰ δερβένια τοῦ Ταύρου κι' δλόκληρη τὴν ἀμυντικὴν γραμμὴν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὸν Εὐφράτη ως τὶς Κιλίκιες πύλες. Πουθενά, μάλιστα, δὲν διασωθῆκε τόσο ζωντανὴ ἡ παράδοση τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα καὶ τῶν μυθικῶν ἀγώνων τοῦ ἐναντίον τῶν ἀπιστῶν, δσο στὴν Κύπρο κι' ἔκειθε φαίνεται πὼς πέρασε δλόκληρη τὴν Βυζαντινὴν Ἑλλάδα καὶ στὶς γειτονικὲς χῶρες. Ἐτσι τὸ νησὶ ἔκεινο ἔγινε μιὰ ἀπὸ τὶς ἑστίες τοῦ ἡρωϊκοῦ πνεύματος τῆς ἐθνότητας κι' ἡ μακραίωνη πάλη τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ ἐναντίον τῶν διαφόρων ἐπιδρομέων δείχνει πὼς δ Ἑλληνισμὸς εἶχε βαθύτατα ριζώσει μέσα στὴν ψυχὴν του. Ἐπὶ τρεῖς αἰῶνες πολέμησε δλόκληρη τὴν ὀντολικὴν Μεσόγειο. Ἐπὶ τρεῖς αἰῶνες δὲν ἄφησε τάρματα ἀπὸ τὰ χέρια του, πολεμῶντας κάθε μέρα σχεδὸν τὸν πεισματικὸν κι' ἀκατάβλητον κατακτητὴν, ως ποὺ τελευταῖα νίκησε μὲ τὴν βοήθεια τῶν Βυζαντινῶν. Ἡ Κύπρο ἔγινε πάλι τμῆμα τῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τοῦ 1191 μ. Χ., μὴ πάύοντας νὰ μάχεται κι' ἐναντίον τῶν Βυζαντινῶν στρατηγῶν, δσες φορὲς τύχαινε νὰ διοικοῦν ἀρπακτικὰ κι' δικια.

‘Ἀλλὰ τὸ 1191, μ. Χ. δ βασιληᾶς τῆς Ἀγγίας Ριχάρδος δ Λεοντόθυμος πηγαίνοντας στὰ Ἱεροσόλυμα, ἀποβιβάστηκε στὸ νησὶ κι' ὅστερα ἀπὸ μικρὴ ἀντίσταση ὑπόταξε τὴν Κύπρο, σύροντας στὴν αἰχμαλωσία τὸν τελευταῖον Βυζαντινὸν διοικητὴν, τὸν ἀνίκανο καὶ δόλιον Ἰσαάκιο Κομνηνό. Οὐσιαστικῶς δ Ριχάρδος δὲν ἦθελε νὰ κατακτήσει τὴν Κύπρο, δπου μοιραία ἐπλευσε, ὅστερα ἀπὸ σφοδρὴ τρικυμία, ποὺ σχεδὸν διέλυσε τὸ στόλο του κι' δπου ἀπλῶς τρόφιμα ζήτησε καὶ μάλιστα μὲ πληρωμὴν. ‘Ἀλλ' δ Ἰσαάκιος παρεξῆγησε τὸ Ριχάρδο καὶ νόμισε πὼς μποροῦσε νὰ πολεμήσει καὶ τὸν νικήσει, ἐπειδὴ διέθετε πολυάριθμο Βυζαντινὸν στρατό. Τὰ πράγματα δμῶς ἔδειξαν πὼς οἱ ‘Ἄγγλοι Ἰππότες, ἀν καὶ λίγοι, ἥσαν πολὺ ἀνώτεροι στρατιώτες. Ὁ Ριχάρδος ἀναχώρησε, ἀφίγνοντας τὴν κυβέρνηση τοῦ νησιοῦ σὲ στρατιωτικὸν διοικητὴν, ποὺ φάνηκε σκληρὸς στοὺς κατοίκους μὲ τὰ πιεστικὰ μέτρα, ποὺ ἐφήρμοσε. ‘Ἀλλ' δ ἡρωϊκὸς λαός τοῦ νησιοῦ ξεσηκώθηκε καὶ πάλι, μὴ ἀνεχόμενος, δπως πάντα

τὸν ξένο κατακτητὴν. Τότε δ Ριχάρδος πούλησε τὴν Κύπρο στὸ τάγμα τῶν Ναΐτῶν, ἀναγνωρίζοντας πὼς δὲν μποροῦσε νὰ τὴν κρατήσει. ‘Ἀλλ' δ λαός καὶ πάλι ἐπαναστάτησε κι' ἔτσι τελειωτικὰ παράμεινε στὰ χέρια τοῦ Γάλλου Ἰππότη Γουΐδωνα Λουζινιάν ποὺ κι' αὐτὸς τὴν ἀγόρασε ἀπὸ τὸ Ριχάρδο καὶ ποὺ στέφθηκε ἀργότερα βασιληᾶς της.

‘Ἐπὶ τρεῖς σχεδὸν αἰῶνες ἀπὸ τὸ 1192 μ. Χ. ἔως τὸ 1489 ἡ Κύπρος κυβερνήθηκε ἀπὸ τοὺς Λουζινιάν, ποὺ σεβάστηκαν τὸ λαό της κι' δινύψωσαν τὸ βασίλειο τῆς Κύπρου σ' ἔνα ἀπὸ τὰ ἐνδοξότερα, πλουσιώτερα καὶ μεγαλύτερα κράτη τῆς ἐποχῆς ἔκεινης. Τεράστιος στόλος δραγανώθηκε ποὺ ὑπεράσπιζε τὸ νησὶ ἐναντίον τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σαρακηνῶν, ἐνῶ στρατός πολυάριθμος ἀπὸ Γάλλους Ἰππότες καὶ ντόπιους εὐγενεῖς περιέφερε τὰ σῆματα τῶν Λουζινιάν σὲ διάφορες χῶρες τῆς Ἀνατολῆς. Ἀμύθητοι θησαυροὶ συγκεντρώθηκαν ἔκεινοι κι' ἡ προΐκα μιᾶς Κυπραίας κόρης ἡ φραγγυοπούλας ἀντιστάθμιζε δλο τὸ θησαυροφυλάκιο τοῦ βασιληᾶ τῆς Γαλλίας. Ὁ πληθυσμὸς τῆς ἀνέβηκε σὲ μισὸ ἑκατομμύριο κι' δλόκληρο τὸ ἐμπόριο τῆς Μεσογείου συγκεντρώθηκε στὶς ἀγορὲς τῶν παραλιακῶν της πόλεων. ‘Υπέροχα παλάτια χτίστηκαν κι' ἔκκλησίες καὶ μονὲς ποὺ μέχρι σήμερα προκαλοῦν τὸ θαυμασμὸν γιὰ τὸ μέγεθος, τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἴδιορρυθμία τους καὶ τὸν πλοῦτο τοῦ ὄλικοῦ τους. ‘Ἀλλὰ καὶ τὰ γράμματα δὲν ἀμελήθηκαν. Σχολεῖα συστήθηκαν ἐλληνικά σ' δλα σχεδὸν τὰ χωριά, ἐνῶ ἀνώτερο σεμινάριο ἐλληνικῶν σπουδῶν, ἰσοδύναμο μὲ πανεπιστήμιο, λειτουργοῦσε στὴ Λευκωσία, δπου σπούδαζαν τὶς τότε ἐπιστῆμες, Θεολογία, Δίκαιοι κι' Ἰατρική τὰ παιδιά τῶν ξένων Ἰπποτῶν καὶ τῶν εὐγενῶν τῆς Κύπρου. Οἱ μικτοὶ γάμοι εἶχαν ἐπιτραπεῖ, οἱ δὲ ‘Ἐλληνες τελειωτικὰ κυριάρχησαν μέσα στὴ διοίκηση καὶ στὴν οἰκογένεια κι' ἔτσι μὲ τὸ χρόνο ἡ αὐλὴ ἔξελληνίστηκε κι' ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα, ἡ δημοτικὴ, ἔγινε τὸ μόνον δργανο τοῦ λαοῦ, τῶν βασιληᾶδων, τῶν ποιητῶν κι' αὐτῶν ἀκόμη τῶν δικαστηρίων. Κι' ἐνῶ ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία συνεχῶς ἐπεφτε, ἡ Κύπρο κατά τὴν ἐποχὴν αὐτή, ἀν καὶ δουλωμένη, ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς ἀκροπόλεις τοῦ ἐλληνισμοῦ μαζὶ μὲ τὴν Πόλη, τὴν Θεσσαλονίκη, τὸ Μυστρά. Πουθενά ἀλλοῦ τὴν ἐποχὴ τούτη τὰ ἐλληνικὰ γράμματα δὲν καλλιεργήθηκαν, δσο στὴν Κύπρο πουθενά ἀλλοῦ ἡ ἐλληνικὴ συγείδηση δὲν εἶχε τόσον ὑψωθεῖ· πουθενά ἀλλοῦ ἡ ἐλληνικὴ τέχνη δὲν εἶχε μεγαλύτερη ἀπόδοση, ἀν κι' ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴ γοτθικὴ τῶν κατακτητῶν. Δίκαια δ Γάλλος ιστορικὸς *Mas Latrie*, ποὺ μᾶς ἀποκάλυψε τὴν λαμπρὴ αὐτὴ ἐποχὴ μᾶς λέει πως κι' αὐτὴ ἡ δυναστεία τῶν Λουζινιάν εἶχε καταντῆσει ἔθνική, κυπριακή, καλλίτερα

έλληνική³. Οι χρόνοι τῆς εύρωπαικῆς ἀναγέννησης, οἱ χρόνοι ποὺ τίναξαν ἀπὸ πάνω τους τὴ μεσαιωνικὴ σχολαστικότητα καὶ τὴν αὐθεντία τῆς Ἐκκλησίας, οἱ χρόνοι τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων, ἐπηρέασαν καὶ τὴν Κύπρο, τὴν Ρόδο, καθὼς καὶ τὴν Κρήτη καὶ τὸ ἄλλα νησιά, ποὺ ζούσαν κάτω ἀπὸ τὴ φραγκικὴ κατάκτηση. 'Ο Ἐλληνισμὸς βαρυεστιούμενος εἶχε μόνος του τραβήξει πρὸς τὰ μπρός, συντρίβοντας τὴν παράδοση καὶ πλάθοντας ἔνα καινούργιο μέλλον. 'Η Κύπρος τολμοῦμε νὰ ποῦμε πῶς πρωτοστάτησε κατὰ τοὺς χρόνους ἑκείνους καὶ δουλεψε γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς Ἐλληνικῆς Ἐθνότητας, ἀν καὶ δουλωμένη πολιτικῶς. Τὸ ἔλληνικό πνεῦμα εἶχε σπάσει τὰ δεσμά τοῦ παρελθόντος καὶ βάδιζε πρὸς τὸ φῶς μὲ μιὰ καινούργια δύναμη κὶ δρμητικότητα.

Τότε συντάχτηκαν τὰ χρονικὰ τῆς Κύπρου ἀπὸ τὸ Λεόντιο Μαχαιρᾶ καὶ τὸ Γεώργιο Βουαστρούνιο. Τότε μεταφράστηκαν οἱ νόμοι τῶν Ἀσσιζῶν στὴν ἔλληνική κι' ἐφαρμόστηκαν, ὡς κοινοὶ νόμοι τοῦ νησιοῦ· τότε ποιήθηκε τὸ τραγούδι τῆς Ἀροδαφνούσας, αὐτὸς τὸ νεώτερο ἔρωτικὸ ἔπος τῆς Κύπρου· τότε τέλος μεταφράστηκαν τὰ σοννέτα τοῦ Πετράρχη στὴν κυπριακὴ διάλεκτο, δλα ἀθάνατα μνημεῖα τῆς δημοτικῆς γλώσσας καὶ τῆς λαϊκῆς ψυχολογίας. 'Οταν ἡ κοινὴ μόδις τότε διαμορφώνονταν σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἐθνότητας, στὴν Κύπρο εἶχε καθιερωθεῖ ἡ δημοτικὴ γλώσσα, ὡς κοινὸν δργανο τῆς αὐλῆς, τῶν δικαστηρίων, τοῦ ἄμβωνα, τῆς ποιήσεως, αὐτῆς τῆς Ιστορίας. 'Η δημοτικὴ λεγόμενη παράδοση ἑκεῖ καλλιεργήθηκε πρῶτα-πρῶτα, ἐκεῖ ἀναπτύχθηκε καὶ καρποφόρησε κι' ίσως, ἀν ἡ Κύπρο δὲν ὑποτάσσονταν στοὺς Τούρκους, ἡ δημοτικὴ γλώσσα θάχε γίνει τὸ κοινὸ δργανο δλόκληρης τῆς ἔλληνικῆς Ἐθνότητας. Προτοῦ γραφτεῖ ὁ Ἐρωτόκριτος κι' ἡ Ἐρωφίλη, στὴν Κύπρο εἶχε διαπλασθεῖ ὁ τελειότερος καὶ πλουσιώτερος τύπος τῆς δημοτικῆς, ἰκανὸς γιὰ νὰ ἐκφράζει δλες τὶς ἀνάγκες τῆς Κοινωνίας⁴. 'Ισως ἡ δημοτικὴ αὐτὴ γλώσσα ἦταν ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴ γλώσσα τῶν ξένων κατακτητῶν, ἀλλὰ μὲ τὸ χρόνο θά διαπλάσσονταν ἀνάλογα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς

3. *Mas Latrie De Notice sur la situation actuelle de l'ile de Chypre*. Paris 1850. *Mas Latrie l'ile Chypre, sa situation présente et ses souvenirs du moyen âge*. Paris 1879. *Mas Latrie : Genealogie des rois de Chypre de la famille de Lusignan*. Venise 1881. *Mas Latrie : Documents nouveaux servant de preuves à l'histoire de l'ile de Chypre sur les règnes des princes de Lusignan*, τόμ. 3, Α' 1861, Β' 1852, Γ' 1855 à Paris.

4. Τὰ χρονικὰ τοῦ Μαχαιρᾶ καὶ τοῦ Βουαστρουνίου, τύπωσε πρῶτος ὁ Κ. Σάθας, στὴ Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη (τόμ. Β', σελ. 51-544) καὶ ξανατύπωσε μόνο τὸ Μαχαιρᾶ ἀναθεωρημένα ὁ Miller κι' ὁ Σάθας μὲ γαλλικὴ μετάφραση (τόμ. 1-2, Paris 1882). Τὶς Ἀσσίζες ἔξεδωκεν ἐπίσης ὁ Κ. Σάθας στὴ Μεσαιω-

έποχῆς ποὺ θάξεκαθαρίζονταν ἀπὸ τοὺς ξενισμούς.

Δυστυχῶς τὴν ἀναγεννητικὴ αὐτὴ ἀνθηση κάτω ἀπὸ τοὺς Γάλλους, ήρθε νὰ διακόψει ἡ Βενετιά. 'Εξαπατώντας κι' ἐκβιάζοντας τὴν τελευταία βασιλισσα τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ, τὴν ἀγαπημένη του Αἰκατερίνη, χήρα τοῦ βασιληδὸν Ἱακώβου τοῦ Β', ἀγόρασε τὴν Κύπρο ἀπ' αὐτὴ τὸ 1489. 'Η ἔθνικὴ δυναστεία καταργήθηκε κι' ἡ Βενετιά κατέλαβε τὸ νησί, ἀφοῦ ἀποζημίωσε τὴν Αἰκατερίνη μὲ ισόβια σύνταξη 300 χιλιάδων χρυσῶν σκούδων. 'Ετσι ἡ ἀνεξάρτητη σχεδὸν Κύπρο ἔγινεν ἐπαρχία τοῦ βενετικοῦ κράτους. Τὰ ἔγχωρια δικαστήρια καταργήθηκαν· τὰ ἔλληνικὰ σχολεία ἐκλεισταν· ὁ δρθδόξος κλῆρος καταδιώχτηκε κι' ὁ Κυπριακός λαός γνώρισε τότε τὴν ξενικὴ τυραννία. Πολλοὶ Κύπριοι ἐκπατρίστηκαν, ἀλλὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν κατοίκων, ἀνερχόμενο σὲ διακόσιες ἐβδομήντα χιλιάδες, παρέμεινε στὸ νησί. 'Οταν ὁ Γερμανὸς περιηγητὴς Baum πέρασε ἀπὸ τὴν Κύπρο τὸ 1508, μὲ τὰ μελανότερα χρώματα εἰκόνισε τὴν κατάσταση τοῦ νησιοῦ κάτω ἀπὸ τὴν ἔξουσία τῶν Βενετιάνων: «Οἱ κάτοικοι τῆς Κύπρου εἰναι δοῦλοι τῶν Βενετιάνων, γράφει, ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν τὸ ἔνα τρίτο τῶν εἰσοδημάτων καὶ τῶν προϊόντων τῶν. 'Εξω ἀπ' αὐτὸς δικαθένας ὑποχρεώνεται νὰ ἐργάζεται δυὸ μέρες τὴ βδομάδα, δποτεδήποτε ηθελε προσδιορισθεῖ. 'Εάν κανένας δὲν πήγαινε εἴτε ἐξ αἰτίας δικῆς του, εἴτε ἀπὸ σωματικὴ ἀδιαθεσία, ὑποχρεώνεται νὰ πληρώνει πρόστιμο γιὰ τόσες μέρες, δσες δὲν ἐργάστηκε καὶ τὸ σπουδαιότερο εἰναι πῶς ὑπάρχει φόρος ἑτήσιος κι' ἄλλες ἐπιβαρύνσεις, που γδέρνουν κι' ἐκβιάζουν τὸ φτωχὸ κατώτερο λαό, ποὺ μὲ δυσφορία διέχεται τὴν ψυχὴ στὸ σῶμα του». 'Ο δὲ Ιστορικὸς Λάμπρος ὡς ἔξῆς σὲ γενικὲς γραμμές περιέγραψε τὴν κατάσταση τῆς Βενετοκρατίας. «Ἐπὶ τῆς Βενετοκρατίας ἔξεπεσεν ἡ Κύπρος οὐσιωδῶς, ἔξελιπεν διποτικὸς ἑκεῖνος χαρακτήρ, δν περιεβάλλοντο οἱ κάτοικοι ἐπὶ τῶν Λουζινιάν, οὓς δὲν ἔθεωρει ξένους, ἀλλ' οἰονεὶ ἔθνικὴ δυναστεία. Διωκείτο δὲ ἡ Κύπρος ἐπὶ Βενετῶν οἰονεὶ μέγας ἀγρός μεμισθωμένους εἰς καλλιεργητάς. 'Εστέλλοντο δὲ ἐκεῖσε τρεῖς διοικηταί, δύο ταμίαι καὶ εἰς προνοητής, ἔχων ὅπ' αὐτὸν χιλίους Ἀλβανοὺς καὶ ἡ νῆσος ἦτο διηρημένη εἰς δώδεκα τμῆματα. Οὕτω δὲ διοικουμένη ἀπέφερεν ἡ νῆσος εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον τῆς Βενετίας περὶ τὰ 12.500.000 φράγκων, κα-

νικὴ Βιβλιοθήκη (τόμ. 6, σελ. 1-498). Τὸ τραγούδι τῆς Ἀροδαφνούσας πρῶτος δημοσίευσε ὁ Αθ. Σακελλάριος (Κυπριακό, τόμ. Β', σελ. 46-57). Τὰ σοννέτα τοῦ Πετράρχη ὁ Legrand (Bibliothèque Vulgaire, τόμ. Β', σελ. 58-93; Poesies Érotiques au moyen âge en dialecte de Chypre. Paris 1881).

θαρδὸν ἐτήσιον κέρδος» (Σ. Λάμπρου, Περὶ Κύπρου, 1878, σελ. 24-26). «Ήταν τόσον βαρειά ἡ φορολογία, ώστε ἀν κι' δὲ πληθυσμός της ἐλαττώθηκεν, διμως ἔθινε πολὺ περισσότερα καθαρὰ εἰσοδήματα στὸ ταμεῖο τῆς Βενετιάς, ἀπ' ὅσα εἰσέπρατταν οἱ Λουζινιάν. Κι' ἡ ἄλλη διοίκηση δὲν παρουσιάζει τίποτε τὸ πατρικό ἡ συγκαταβατικό γιά τὸν Κυπριακό λαό, ποὺ κυριολεκτικῶς στέναζε κάτω απὸ τοὺς Βενετούς.

«Οταν τέλος ἐμφανίστηκε στὴν Λάργακα δ τουρκικὸς στόλος τὸν Ἰούλιο τοῦ 1569, πολλοὶ Ἐλλήνες ὑποδέχτηκαν τοὺς Ὀθωμανούς σάν ἐλευθερωτές, μὴ γνωρίζοντας τὴν ἀπασια τουρκικὴ τύραννία. Ἄλλα καὶ τότε τὸ μεγαλύτερο κι' ἐκλεκτότερο μέρος τῶν Ἐλλήνων θεώρησε πατριωτικὸ καθῆκονν ἀγωνιστὴ μαζὶ μὲ τοὺς Βενετούς καὶ πολεμήσῃ γιὰ τὴ λευτεριά τῆς Κύπρου. Καὶ πραγματικῶς ἀπὸ τὶς 10.000 ἀγωνιστές, πούκατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ ἡ

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ Β'

ἔξουσία, οἱ 2.500 χιλ. ήσαν Κύπριοι πατριώτες, οἱ 250 Χιμαριώτες κι' Ἀρβανίτες καὶ 1000 προύχοντες τῆς Λευκωσίας. Σερασκέρης τῶν Τούρκων ἦταν δὲ Μουσταφᾶς πασᾶς αἰμοβόρος καὶ δόλιος ἀνατολίτης, δῆγωντας 100.000 χιλ. στρατιώτων μὲ τοὺς δποίους κατώρθωσε νὰ κυριεύσει τὴν πρωτεύουσα τοῦ νησιοῦ, υστερα ἀπὸ πολιορκία ἐπτά ἔβδομάδων. Στὴ πολιορκία πῆραν μέρος κι' αὐτὲς οἱ Ἐλληνίδες καὶ πολλές προτίμησαν νὰ ριχτοῦν ἀπὸ τὰ τείχη ἢ τὶς στέγες τῶν σπιτιῶν παρὰ νὰ παραδοθοῦν στοὺς Τούρκους. Εἰκοσι χιλιάδες σκοτώθηκαν κατὰ τὴν ἄλωση κι' ἄλλες τέσεις αιχμαλωτίσθηκαν ἢ πουλήθηκαν ὡς σκλάβοι. «Οπως καὶ στ' ἄλλα μέρη, ἐτοι καὶ στὴν Κύπρο τὸ

πάρσιμο τῆς πόλεως ἀκολούθησε ἡ «λεηλασία», ἡ σφαγὴ κι' ἡ ἔξοντωση τοῦ πληθυσμοῦ. Ἀλλὰ βρέθηκε μιὰ ἡρωϊκὴ καὶ γενναιόψυχη παρθένα ποὺ πήρεν ἐκδίκηση τῆς σφαγῆς τόσων ἀθώων, ἡ Μαρία Συγκλητική. Ἀφοῦ μεταφέρθηκε στὴ γαλέρα τοῦ Μουσταφᾶ μαζὶ μ' ἄλλες, ποὺ πιάστηκαν αιχμαλωτες, ἀποποιήθηκε μ' ἀποτροπιασμὸ τὴν ἀτίμωση κι' υστερα ἔβαλε φωτιά

στὴν μπαρουτοθήκη κι' ἀνατινάχθηκε στὸν ἀέρα μαζὶ μὲ πολλοὺς Τούρκους καὶ χίλιες κόρες τοῦ νησιοῦ, ποὺ προορίζονται γιὰ τὰ χαρέμια τῶν Ὁθωμανῶν στὴν Κωνσταντινούπολη.

Τὸν ἄλλο χρόνο παραδόθηκε κι' ἡ Ἀρμόχωστο. Τὴν υποστήριξαν 3.500 χιλ. Βενετούς κι' ἄλλοι τόσοι Κύπριοι, ποὺ πολέμησαν παλλικαρήσια γιὰ τὴ λευτεριά τῆς Κύπρου. «Ο γενναίος Βενετός φρούραρχος Βραγανδίνος, παρὰ τὶς συνθῆκες, ξεγράφθηκε κι' πέθανε σὰμάρτυρας. Στοὺς δὲ Ἐλλήνες φέρθηκε μ' ἐπιεικεῖα. Χαρι-

ζόμενος σ' αὐτοὺς δὲ Τούρκος σερασκέρης, γιατὶ υποτάχτηκαν εἰρηνικά, υστερα ἀπὸ γενναία ἀντίσταση, παραχώρησε μερικὰ προνόμια. «Οσοι ἥθελαν μποροῦσαν νὰ μείνουν στὴν Κύπρο, ἔχοντας ἀσφάλεια ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας. Ἡταν τὸ δεύτερο ἄρθρο τῆς συνθήκης ποὺ υπόγραψε δὲ Τούρκος στρατάρχης μὲ τοὺς Ἐλλήνες. «Ἐτοι τέλειωσε ἡ Βενετικὴ κυριαρχία, ποὺ βάσταξε ἐπὶ ἓνα σχεδόν αἰώνα, ἀπὸ τὸ 1489 ἔως τὸ 1571, χωρὶς ν' ἀφῆσει ἄλλα σημάδια τοῦ περάσματός της παρὰ τοὺς φορολογικοὺς κατάλογους καὶ μερικά λιοντάρια μὲ τὴ γνωστὴ φράση τοῦ Εὐαγγελίου γιὰ τὸν Ἅγιο Μάρκο.

«Η πρώτη τουρκικὴ ἀπογραφή, πούγινε γιὰ λόγους φορολογικοὺς ἀπὸ τὸν Ιδρυτὸ

Μουσταφᾶς ποιούς ἀριθμοὺς νομίζετε πώς μᾶς ἔδωσε; Ἀπὸ τὸ μισθὸν ἑκατομμύριο τῆς ἐποχῆς τῶν Λουζινιάν, ἀπὸ τῆς 270.000 χιλιάδες τῆς τελευταίας ἀπογραφῆς τῶν Βενετσιάνων, δὲν εἶχαν ἀπομεῖναι στὴν χώρα πάρα 85.000 χιλιάδες. Ραγιάδες φορολογούμενοι, μαζὶ μὲ 80.000 χιλιάδες γυναικόπαιδα, τὸ ἥμισυ τοῦ δλικοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων. Ἡ Κύπρος εἶχε πάθει μιὰν ἀπὸ τῆς φοβερώτερες Ἐθνολογικές καταστροφές, ἀφοῦ τὰ 24 τῶν Ἑλλήνων εἶχαν σφαγῆ ἢ ἐκπατρισθεῖ ἢ πεθάνει ἀπὸ τοὺς πολέμους τῶν τελευταίων χρόνων. Πολὺ λίγα τμῆματα τῆς Ἐθνότητας εἶχαν προσφέρει τόσον αἷμα στὸ βωμὸν τῶν θυσιῶν καὶ τῶν μαρτυρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Ἡ δὲ φορολογία ἦταν σχετικῶς μικρή, παραβαλλόμενη μὲ τοὺς φόρους, ποὺ πλήρωναν οἱ Κύπριοι τὴν ἐποχὴ τῶν Λουζινιάν καὶ κατόπιν τῶν Βενετσιάνων. Ἡ δουλοπαροικία καταργήθηκε, δὲ ἐλληνικός κλῆρος ἔαναπῆρε τὴν προηγούμενη ἔξουσία του. Ἀργότερα οἱ κάτοικοι ἔστειλαν πρεσβεία στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ ἐπικυρώσει ἡ Πόλη, δσα προγόμια δ Μουσταφᾶς εἶχε χορηγῆσει στοὺς Κυπρίους. Καὶ πραγματικῶς δ τότε Μεγάλος Βεζύρης ἔδωκεν δρισμό, δπου περιέχονταν τὰ ἔξῆς: «Νὰ δύνανται οἱ κάτοικοι νὰ ἐκτελῶσι τὰ τῆς θρησκείας αὐτῶν ως χριστιανοὶ δρθδοξοὶ καὶ νὰ ἔχωσιν ἐκκλησίας, νὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἔξαγοράζωσι τὰ ὄποια τῶν Ὁθωμανῶν κατεχόμενα μοναστήρια, νὰ ἀγοράζουν οἰκους, ἀγρούς καὶ ἀλλακτήματα προσοδοφόρα καὶ νὰ ἔχωσι αὐτὰ διαδοχικῶς ἀναφαίρετα, νὰ ὑπερέχωσι καὶ νὰ προτιμῶνται πάντων τῶν ἀλλών γενῶν Ἀρμενίων, Ἐβραίων καὶ Καθολικῶν. (Ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς Ἐκκλησίας). Ἡ καθολικὴ ἐκκλησία καταργήθηκε. Δὲν ἐπιτρεπόταν στοὺς Λατίνους οὔτε ἰδιαιτέρους ναοὺς νὰ ἔχουν δικούς τους, οὔτε σπίτια, οὔτε κτήματα, καὶ μόνο στὶς ἐκκλησίες τῶν δρθδοξῶν μποροῦσαν νὰ ἐκκλησιάζονται.

Κανένα μέρος τῆς Ἐθνότητας δὲν ἔλα-
βε τόσα προνόμια, δσα ἡ Κύπρο ἀπὸ τοὺς
Τούρκους. Τὸ δικαίωμα μάλιστα νὰ μπο-
ροῦν ν' ἀγοράζουν κτήματα καὶ νὰ τὰ
καλλιεργοῦν· ήταν οὐσιαστικῶς κατάργηση
τῆς δουλοπαροικίας, ποὺ σ' αὐτὴ τὴν Εὐ-
ρώπη κυριαρχοῦσεν, ως καθιερωμένο δι-
καιοῦ δὲν κλῆρος πῆρε τόσα προνόμια
καὶ τόσην ἀνεξαρτησία, ώστε ἡ ἐκκλησία
τῆς Κύπρου ήταν δχι μονάχα αὐτοκέφαλη,
ὅπως πρῶτα, μὰ σχεδόν ἀνεξέλεγκτη ἀπέ-
ναντι κι' αὐτῶν τῶν Τούρκων. Τόσο μάλι-
στα Ισχυροποιήθηκε μὲ τὸ χρόνο, ώστε τὸ
νησί κυβερνοῦσεν δ ἀρχιεπίσκοπος, ἀφοῦ

αύτός καθώριζε τὸ χαράτσι, ἀνάλογα μὲ τὴν περιουσιακὴ κατάσταση κάθε οἰκογένειας, δὲ Τοῦρκος πασᾶς περιοριζόταν στὰ διοικητικὰ κι' ἀστυνομικά του καθήκοντα, καθὼς στὴν παραλαβὴ τῶν φόρων: «Οἱ ἀρχιεπίσκοποι ἦγγυῶντο εἰς τὴν κυβέρνησιν τὴν πληρωμὴν τοῦ Φόρου τῶν χριστιανῶν, ἐποίουν δὲ τὴν διανομὴν αὐτοῦ εἰς ἔκαστον χωρίον ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς περιουσίας τῶν κατοίκων καὶ εἰσέπραττον αὐτὸν δι' ἴδιων ὑπαλλήλων φερόντων τὸν τίτλον «γράμματικοῦ», παρέδιδονεις τὸ ταμεῖον τῆς Κυβερνήσεως ἔχοντες δὲ τοῦτο τὸ δικαίωμα οἱ ἀρχιεπίσκοποι πολὺ συνετέλουν εἰς τὴν ἀνακούφισιν τῶν πτωχῶν, ἥρκει γ' ἀποδείξει τις εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον δτι ήτο πτωχὸς καὶ δὲν ἦδύνατο νὰ πληρώσει τὸν Φόρον. 'Ο ἀρχιεπίσκοπος δι' ἐνὸς ἐνταλτήριου γράμματος πρὸς τὸν εἰσπράκτορα ή γράμματικὸν ή ἀπῆλασσον αὐτὸν τῆς πληρωμῆς ή ἡλάττωνε τὸ ποσὸν καὶ οὕτω ἀνεκούφιζε τὸν πτωχὸν». (Εἰδήσεις Ιστορικαὶ περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, συλλεγείσαι· καὶ ἐκδιδόμεναι ὑπὸ Φιλίππου Γεωργίου, ἀδείᾳ τοῦ μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Σωφρονίου τοῦ Β'. 'Αθήνησιν ἐκ τοῦ τυπογραφείου 'Ερμοῦ, 1875, σελ. 128). 'Ο Φ. Γεωργίου ἀντλεῖ πάντοτε ἀπὸ ἐπίσημα ἕγγραφα καὶ κυρίως ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς Μητροπόλεως καὶ τὰ γεγονότα ποὺ ἀναφέρει εἰναι ἀληθινά, ποὺ πιστοποιοῦνται κι' ἀπὸ ἄλλες πηγές.

Συγχρόνως διηγητοποιούνται οι αντιπροσώπεις στην Κωνσταντινούπολη τὸ «κοινὸν τῶν Κυπρίων» σὲ κάθε κρίσιμη περίσταση, ἀναγνωριζόμενος πάντοτε, ως «ΕΘΝΑΡΧΗΣ, ἐπίτροπος καὶ ἔγγυη τῆς τῶν χριστιανῶν τῆς ιῆσου παρὰ τῇ ὁδῷ μανικῇ κυβερνήσει», σύμφωνα μὲ τὸν κώδικα τῆς ἀρχιεπισκοπῆς (σελ. 100). Πολλές φορές διηγητοποιούνται, πέρνοντας καὶ τὴν ἐντολὴν τῶν Τούρκων πορεύονταν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ζητοῦσε ἢ τὴν ἑλάττωση τῶν φόρων, ὅταν τύχαινε πλημμύρα ἢ σιτοδία, ἢ ἐπιδίωκε τὴν κατάπαυση τῶν πιέσεων, ἀν κυβερνοῦσε κανένας βίαιος καὶ σκληρὸς διοικητής. Καὶ πολλές φορές πετύχαινε τὸ σκοπό του, πολλές δύμας γύριζε πίσω ἀπράκτος καὶ καταδικασμένος ἀπὸ τὴν κεντρικὴ κυβέρνηση. Ἀλλὰ πάντοτε ήταν διηγητικός ἐθνάρχης τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κύπρου, ἐπεμβαίνοντας καὶ στὴ διοίκηση καὶ στὴ φο-

ρολογία καὶ στὶς οικογενειακὲς σχέσεις τοῦ ποιμένου του. Παρ' ὅλη ὅμως αὐτὴ τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀνεξαρτησίαν, ἡ Κύπρο μαράζωνεν, δὲ πληθυσμὸς τῆς λιγότερες, τὰ χωράφια ἔμεναν ἀκαλλιέργητα κι' δὲ λαδός τῆς εἶχε περάσει σὲ μιὰ πρωτόγονη σχεδὸν κατάσταση.

Οὕτε σχολεῖα ὑπῆρχαν, οὕτε κολλυβογράμματα κανὶ διδάσκανταν, οὕτε καμμιάν ἀλλὴ κοινωνικὴ ζωὴ συναντοῦσε κανεὶς στὴν ἀλλοτε τόσο πολιτισμένη καὶ μορφωμένη ἀστικὴ κι' ἀρχοντικὴ τάξη τῆς. Ἡ τουρκικὴ βαρβαρότητα καὶ στασιμότητα εἶχεν ἐπηρέασει τὰ πάντα. "Ἄν καὶ στὰ σκοτεινὰ τοῦτα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας τὸ νησὶ γέννησε μερικοὺς ὑπέροχους ἐπιστήμονας, κληρικούς καὶ δασκάλους, πούδρασαν στὰ ξένα ἀν καὶ κυβέρνησαν τὴν ἐκκλησία τῆς Κύπρου μερικοὶ ἔξαίρετα μορφωμένοι καὶ πολιτισμένοι ἀρχιεπίσκοποι, ποὺ προσπάθησαν νὰ δημιουργήσουν κάποιους πυρῆνες ἀναγεννήσεως στὶς μονές⁵, ὅμως ἡ ζωὴ μέρα μὲ τὴν ἡμέρα δῆλο κι' ἐπεφτε ἡθικῶς κι' οἰκονομικῶς. Οὕτε ἐθνικὸ φρόνημα ὑπῆρχε στὰ λαϊκά κι' ἀστικά στρώματα, οὕτε καὶ σ' αὐτοὺς τοὺς προύχοντες, ποὺ μάστιζε ἡ φοβερώτερη φτώχια κι' ἀνέχεια, οὕτε κανὶ τάσῃ πρὸς καλλιτέρευση τῶν δρων τῆς διαβιώσεως. Ἡ δυστυχία τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ, λέει ὁ Hurles, τὸ 1610, εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴν τυραννία τῶν Τούρκων». Μιὰ παγετὴ ἐρήμωση ποὺ θύμιζε θάνατο, βασίλευε στοὺς ἀλλοτε καλλιεργημένους κάμπους τῆς καὶ τὰ δάση τῆς, περίφημα γιὰ τὴν ποικιλία τῶν πουλιῶν καὶ τῶν ζώων, στὸ μεσαιῶνα, εἶχαν μεταβλῆθει σὲ ξεροὺς κι' ἀγονούς τόπους, κατοικιτήρια φαρμακερῶν φιδιῶν, ποὺ ἡ λαϊκὴ φαντασία μεγαλοποιοῦσε κι' δραματίζονταν σὰν ἀνθρωποφάγους δράκοντες⁶. Καὶ ζήτησαν οἱ κάτοικοι βοήθεια ἀπὸ τὸν οἶκο τῆς Σαβδίας, γιὰ νὰ ἐπαναστατήσουν ἐναντίον τῆς τουρκικῆς κακοδαιμονίας, ἀλλ' ὅλες οἱ ἐπικλήσεις τους ἔμειναν ἀναπάντητες.

Ἡ δὲ πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάσταση τῶν κατοίκων ἔχει πέσει στὴν κατώτατη βαθμίδα. Ὁ περιηγητὴς Drummond, ποὺ πέρασε ἀπὸ τὸ νησὶ τὰ 1750, μᾶς ἀφῆσε μιὰ περιγραφή, ποὺ γιομίζει τὴν ψυχὴ μας ἀπογοήτευση: «Τὸ σημεῖον εἶναι ἡ ἀμάθεια καθεπλάσματος, ποὺ ζεῖ στὸ νησὶ, ὡστε ποτὲ δὲν ἀκουσατίποτε γιὰ τὴν Ἀμαθοῦντα ἢ τὴν Οδρανία ἢ δὲ τὸ δήποτε ἀλλοσχετικό μένον μὲ τὴν ἀρχαιότητα. Ἀκόμη κι' οἱ Ἐπίσκοποι τίποτε ἀλλο δὲν

γνωρίζουν ἔξω ἀπὸ τὴν Βίβλο καὶ τὸ Τυπικό, ποὺ μποροῦν νὰ διαβάζουν, χωρὶς δυμάς νὰ ἔννοοῦν περισσότερα ἀπὸ δσα δγάιδαρος ποὺ καβαλλικεύονται... Οἱ ἀνδρες τῆς Κύπρου εἶναι χειρότεροι ἀπὸ κτήνη. Καὶ δυνατὸν διαρκεῖασμός νὰ περιέχει ὑπερβολές, ἀλλ' ἡ κατάσταση τοῦ νησιοῦ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχε φθάσει στὸ κατώτατο σημεῖο καταπτώσεως. Σποραδικὲς ἐνέργειες δὲν ἔλειψαν γιὰ τὴν ἀνύψωση τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ πεδίου, μὰ δλα σκόνταφταν στὴν τουρκικὴ κακοδιοίκηση καὶ τὴ φορολογία ποὺ ἀπομούσοσε τὰ πάντα. Είκοσι χρόνια ἀργότερα, τὰ 1770, δταν περιηγήθηκε τὸ νησὶ ὁ Marili διέκρινε κάποια καλλιτέρευση στὴν κατάσταση. Οἱ "Ἐλληνες ήσαν ἔξαίσιοι καὶ φιλόδεσιοι, ἀν κι' ἀγράμματοι: «Εἰναι τὸ σονέπιτήδειοι στὸ δόλο καὶ τὴν ἀπάτη, ὡστε χρειάζεται νᾶχει κανεὶς τὴ ματιά τοῦ "Ἀργοῦ γιὰ νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ τὶς δολιότητές τους. Πολὺ λίγοι ἔχουν κάποια μόρφωση κι' αὐτοὶ εἶναι οἱ κληρικοὶ ποὺ μαθαίνουν νὰ διαβάζουν τὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα, μὰ ποὺ πολὺ λίγοι τὴν ἔννοοῦν. Ὁ Avali τέλος τὰ 1805 έγραψε: «Ἀγάμεσα τῶν Ἐλλήνων κατοίκων διακρίνει κανεὶς τὴν παλαιὰ δεξιότητα τῆς φυλῆς τοῦ χαρακτήρα. Ἄλλα τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ πιεζόμενον ἀπὸ τὴν κλαβιά εἶναι φτωχὸς πνευματικῶς, δειλόκι' ἀγράμματος. Ὁ δὲ πληθυσμὸς τοῦ νησιοῦ ποίκιλλε ἀνάλογα: Τὰ 1700 μηνημονεύεται πώς μόλις ἀνέβαινε στὶς 60,000 χιλιάδας, ἀπὸ τὶς δροῦνται 18,000 χιλ. ήσαν Τούρκοι. Τὰ 1750 διαρκεῖασμός μειώθηκε σὲ 7,500 χιλ. φορολογούμενους ήτοι συνολικῶς οἱ κάτοικοι δὲν ήσαν περισσότεροι τῶν 35,800 χιλιάδων χωρὶς τοὺς Οθωμανούς. Τὰ 1804, δπότε ἡ νεοελληνικὴ ἀναγέννηση ἀρχίσει νὰ ροδίζει στὸν δρίζοντα, δὲ πληθυσμὸς ἀνέβηκε σὲ 80,000 χιλ. Ἐλληνες καὶ σὲ 20,000 χιλ. Τούρκους.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς νοιώθουμε τὰ πρῶτα σκιρτήματα τῆς ἐλληνικῆς παλιγγενεσίας, τοὺς πρώτους νυγμούς τοῦ βρέφους ποὺ κυοφορεῖται στὰ σπλάχνα τῆς Ἐθνότητας· βλέπουμε τὰ πρῶτα σύννεφα τῆς καταιγίδας, ποὺ θάξεισαν σὲ λίγο. Καὶ σᾶλλα μέρη τῆς Ἐλλάδας ἡ ἀναγέννηση εἶχε προηγηθῆ, ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ δέκατου δύδοου αἰώνα· μὰ στὴν Κύπρο μόλις τώρα ἀρχίζει, ἀφοῦ τὸ νησὶ εἶχε τόσον ὑποφέρει οἰκονομικῶς κι' ἡθικῶς ἀπὸ τὴν τουρκικὴ κατάκτηση καὶ τὴν κακοδιοίκηση. Κι' ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἀναγεννητικῆς αὐτῆς

⁵. Νεοφύτου Ροδιοῦ, περὶ ἡρώων, στρατηγῶν κτλ., δποὺ ἔβγηκασιν ἀπὸ τὸ νησὶ τῆς Κύπρου. Ρωμῃ 1659 σελ. 73. Κυπριανοῦ: "Ιστορία Χρονολογικὴ τῆς Νήσου Κύπρου. Ἐν Λευκωσίᾳ 1902, σελ. 537-541.

κινήσεως βρίσκεται ένας ἀπὸ τοὺς πιὸ συνετοὺς καὶ τολμηροὺς ιεράρχες τῆς ὁρθοδοξίας, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός. Αὐτὸς ἀνασύστησε τὴν πρώτη ἐλληνικὴ Σχολὴ στὴ Λευκωσία τὸ 1811 μ. Χ., αὐτὸς τὴν προσκισε μὲ πλούσια βιβλιοθήκη χειρογράφων κι' ἐντύπων κι' σᾶλλα χωρηγήματα τῆς ἀφιέρωσε, ὡστε νὰ μπορέσῃ νὰ εὔδοκιμήσει. «Ἐγράψε δὲ δίδιος στὸν κώδικα τῆς ἀρχιεπισκοπῆς, δικαιολογῶντας τὴν χειρονομία του ἔκεινη καὶ παρασταίνοντας μὲ ζωηρὰ χρώματα τὴν τότε ἡθικὴ κατάπτωση τοῦ νησιοῦ. «Τὰ παραμικρότερα νησιά καὶ αἱ παραμικρότεραι πολιτεῖαι ἔχωσι κοινὰ σχολεῖα καὶ μία Κύπρος, ἐν κοινὸν μουσείον κάν τῶν γραμματικῶν δὲν εἰναι ἄξια νὰ συστήσει διὰ νὰ σπουδάζωσι τὰ παιδιά τῆς πολιτεῖας καὶ νὰ ρυθμίζωσι κάν τὴν βάρβαρον γλῶσσαν τους. Ἀλλὰ πηγαίνεις καὶ βλέπεις μίαν ὀμάδην εἰς δῆλους γενικῶς καὶ εἰς ιερωμένους καὶ λαϊκούς καὶ κάποια ήθη ἀνυπόφορα». Οἱ λίγες αὐτὲς φράσεις δείχνουν ποιὸς ἀναγεννητικὸς ἀνεμος φυσοῦσε μέσα στὰ στήθη τοῦ Κυπριανοῦ καὶ πόσο ποθοῦσε τὴν ἀνύφωση τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ. Γιὰ τοῦτο θεώρησεν ὡς πατριωτικὸ καθῆκον κι' ὡς ἀπαραίτητο χρέος του, καθὼς ἔλεγε, τὴν ἰδρυση τῆς Σχολῆς, ποὺ ἐγκατέλασε τὴν 1ην Ἰανουαρίου τοῦ 1812 μ. Χ., ἀφιέρωσε δὲ στὴν Ἀγία Τριάδα. Καὶ σᾶλλα κοινωνικά ἔργα πρωτοστάτησε, ρυθμίζοντας τόσο τὶς ἐκκλησιαστικές, δσο καὶ τὶς πολιτικές κι' οἰκονομικές σχέσεις τοῦ νησιοῦ μὲ τὴν τουρκικὴ διοίκηση, περνῶντας ὡς ἡ σπουδαιότερη προσωπικότητα τῆς Κύπρου κατὰ τοὺς χρόνους ἔκεινους.

Μιὰ τέτοια φυσιογνωμία δὲν μποροῦσε νὰ ξεφύγει τὴν προσοχὴ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, ποὺ παντοῦ ζητοῦσε τολμηροὺς καὶ δραστήριους συνεργάτες γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν μεγάλων σκοπῶν της, δπως ήταν ἡ ἀπελευθέρωση δλων τῶν δούλων Ἑλλήνων τῆς τότε τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, πρόγραμμα, ποῦχεν ἀγιάσει τὸ αἷμα τοῦ Ἐθνομάρτυρα Ρήγα. Καὶ πραγματικῶς ἡ πρώτη ἀποστολὴ τῆς Ἐταιρίας στὴν Κύπρο πέτυχε τὴν κατήχηση τοῦ Κυπριανοῦ στὸ μυστήριο. Ἔνθουσιώδης πατριώτης μὲ κατάνυξη δέχτηκε τὴν μύηση, μὰ σὰν πολιτικὸς καὶ βαθὺς γνώστης τῶν κυπριακῶν πραγμάτων, διατύπωσεν ἀντιρρήσεις γιὰ τὴν πιθανότητα τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἀγῶνα στὴν Μεγαλόνησο. «Ο κυπριακὸς λαός, δσο πατριώτης κι' ἀν λογίζονταν, ήταν δμως διοπλος κι' ἀπειρος τῶν πολεμικῶν ἔργων. Οὔτε ἀρματωλισμὸς ὑπῆρχε στὴν Κύπρο, οὔτε κλεφτουριὰ ἀσκημένη καὶ τὸ σπουδαιότερο δὲν ὑπῆρχε ναυτικὸ γιὰ νὰ τὴν προστατέψει ἐναντίον ἔχθρικῶν ἐπιδρομῶν. «Ἄν κι' ὁ ἔλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς ήταν πέντε φορὲς περισσότερος ἀπὸ τὸν τουρκικό, δμως κάθε ἐπαναστατικὴ του κίνηση ήταν προβληματική, ἀν δχι κα-

ταδικασμένη. Καὶ ξεσηκώθηκε ὁ κυπριακὸς λαός πολλὲς φορὲς ἐναντίον τῶν πιεστικῶν καὶ φορολογικῶν μέτρων τῆς τουρκικῆς ἔξουσίας, ἀλλ' οἱ ἐξεγέρσεις ήσαν τοπικὲς καὶ μεμωνομένες (1764-1766). Ἡ ἐπικείμενη δμως ἐπανάσταση εἶχε πολὺ εὐρύτερους σκοπούς. «Ηταν πόλεμος δλων τῶν Ἑλλήνων περὶ δλων δπως διεκήρυτταν οἱ Φιλικοί. Κι' ἡ Κύπρος δὲν ήταν ἐτοιμασμένη γιὰ ἔνα τέτοιον ἀγῶνα. Οἱ Τούρκοι, ἀν καὶ λίγοι, ήσαν ἐμπειροπόλεμοι καὶ φανατικοὶ κι' εὔκολα μποροῦσαν νὰ λάβουν ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴν ἀπέναντι Ἀσίᾳ κι' ἀκόμη κι' ἀπὸ τὴν Αιγαίου. «Ο, τι ὁ Κυπριανὸς μποροῦσε νὰ ὑποσχεθῇ θετικά ήταν ἡ οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τοῦ ἀγῶνα κι' ἡ ἀποστολὴ ἐθελοντῶν στὴν Ἑλλάδα ἢ σᾶλλα σημεῖα τῆς Ἐθνότητας, δπου ἡ ἐπανάσταση ὑπῆρχε βεβαιότητα πώς θὰ εὔδοκιμοῦσε. Κι' αὐτὸ φαίνεται πώς ὑποσχέθηκε ὁ Κυπριανὸς στοὺς ἀποστόλους τῆς Ἐταιρίας.

Οἱ ἀπόψεις αὐτὲς κι' ὑποσχέσεις τοῦ Κυπριανοῦ ὑποβλήθηκαν στὴ Φιλικὴ Ἐταιρία καὶ μάλιστα στὸ στρατιωτικό, ποὺ ἐπεξεργάσθηκε τὸ πολεμικὸ σχέδιο τῆς ἐπαναστάσεως, ποὺ φέρνει τὸν τίτλο: «Σχέδιον Γενικὸν» καὶ ποὺ μελέτησεν εἰδικῶς ὁ «Υψηλάντης». Στὸ ΙΕ' ἄρθρο ἀναφέρονται τὰ ἔξης γιὰ τὴν Κύπρο: «Ο ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς ὑπεσχέθη νὰ συνεισφέρει τροφάς ἢ χρήματα, δσα δυνηθεῖ. Λοιπὸν ὁ Καλὸς («Υψηλάντης») νὰ γράψει πρὸς τὸν Μακαριώτατον προτρεπτικά, δηλοποιῶν τῶν πραγμάτων τὴν κατάστασιν διὰ νὰ φιλοτιμηθῇ νὰ βοηθήσῃ ἀναλόγως τῆς φήμης τῆς νῆσου ἔκεινης, τὴν δποίαν ἔχουν προνόμιον οἱ Κύπριοι νὰ διοικοῦν αὐτοὶ σχεδὸν τοσούτους χρόνους. Ταῦτα δὲ τὰ γράμματα δ ῥηθεὶς Πελοπίδας ἢ προτοῦ ἢ ἐπιστρέφων ἐξ Αιγαίου, νὰ περάσει εἰς Κύπρον καὶ τὰ ἐγχειρίσει τῇ Λύτρῳ Μακαριότητι διὰ νὰ ἐμβάσῃ χρήματα δ «Άγιος Κύπρου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἢ νὰ στελῇ τροφάς, δπου διορισθεῖ. Καὶ τέλος νὰ σκεφθῇ πῶς νὰ διαφύλαξει τὸ ποιμνιόν του ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἔκει ἔχθρούς» (Φιλήμονος: Δοκίμιον, τόμ. Α' σελ. 53-54). Στὸ ἕγγραφο αὐτὸ ἀναφέρεται δ Πελοπίδας, ένας ἀπὸ τοὺς δραστηριώτερους Φιλικούς ποὺ κατήχησε πόλλους κι' ἐκλεκτοὺς κληρικούς. Προσταγμένος ἀπὸ τὸν «Υψηλάντη» πέρασε ἀπὸ τὴν Κύπρο γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσει μὲ τὸν Κυπριανὸ καὶ τοῦ κοινολογήσει τὰ δσα ἀποφασίστηκαν. Κατ' ἄλλους λέγεται πῶς ήταν δ Ἀποστόλης, ἄλλος δραστήριος Φιλικός. Τὸ ζῆτημα εἰναι συγκεχυμένο κι' ἀμφισβητήσιμο. «Οπωσδήποτε ἢ τοῦ Πελοπίδα ἢ τοῦ Ἀποστόλη ἢ ἀφίξη στὴν Κύπρο ἔδωκε νέα ώθηση στὰ πράγματα. Τότε κατηχήθηκε δ «Ἐξαρχος τῆς Ἐπισκοπῆς Λεμησοῦ Χρύσανθος, ἐνθουσιώδης κληρικός κι' ἐπαναστατικῶν ίδεῶν, αἱ σᾶ-

λοι μητροπολίτες, πολλοί παπάδες καὶ καλόγεροι, καθώς καὶ πολλοί δημογέροντες καὶ πρεσβύτεροι τῶν χωριῶν. Μά καὶ αὐτοί, ἀναμετρώντας τὰ πράγματα καὶ σφυγμομετρώντας τὸ δυνατό τοῦ κινήματος, οἰκονομικές μόνον ἐνισχύσεις υποσχέθηκαν. Τὴν εὐθύνην ἐπαναστάσεως δὲν ἔπαιρνε κανεὶς, οὔτε ὁ Κυπριανός, οὔτε καὶ αὐτὸς ὁ φανατικός Χρύσανθος, οὔτε κανεὶς ἀπὸ τοὺς πρεσβύτερούς. Τὴ δισταχτική αὐτὴ στάση τῶν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν δικαιολογώντας ὁ Γεώργιος Κηπιδῆς, ποὺ αὐνθεσνεὶ διδική μονογραφία γιὰ τὶς τραγικές ακηνές τῆς Κύπρου κατά τὴν Ἐπανάστασην τοῦ 1821, ἔγραψε τάξην:

«Πολλοὶ τὰ ἡμέτερα ἀγνοοῦντες παθήματα, τοὺς ἡμετέρους κατεμέμφθησαν πατέρας, διτὶ ἀπαθεῖς διετέλεσαν εἰς τὸν ὑπὲρ Ἑλευθερίας ἀγῶνα. Καὶ δῆμος οἱ καλοὶ αὐτοὶ κύριοι μεγάλως τῷ ἀληθείᾳ ἀμαρτάνουσι καθ' διτὶ ἀνώτερος καὶ κατώτερος Κλῆρος καὶ πολλοὶ τῶν πρώτων φερόντων Κυπρίων, ἐμυήθησαν τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας ὑπὸ τριῶν μελῶν αὐτῆς ἐπὶ τούτῳ εἰς Κύπρον ἐλθόντων, οὓς δὲ Ἀρχιεπίσκοπος

Κυπριανὸς φοβηθεὶς νὰ ξενίσῃ ἐν τῷ Ἀρχιεπισκοπῇ μῆπως λάβωσι περὶ αὐτῶν ὑπονοίας ἔξενισεν ἐν τινὶ δωματίῳ τῆς παρακειμένης Ἑλληνικῆς Σχολῆς πλὴν δὲν ἔθεωρησεν καλὸν νὰ ἔξεγειρωσι τὸν κυπριακὸν λαὸν εἰς ἐπανάστασιν, ἀλλὰ περιωρίσθησαν εἰς ἴκανάς χρηματικάς συνεισφοράς, τὰς διποίας λαβόντες οἱ ἀπεσταλμένοι ἀνεχώρησαν εἰς τὰ Ἰδια. Πάνυ δὲ φρονίμως ἐσκέψαντο διτὶ ήτο δλῶς παρακεινδυνευμένον τὸ διάβημα τῆς ἔξεγέρσεως των» (Ἀπομνημονεύματα τῶν κατά τὸ 1821 ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ τραγικῶν σκηνῶν ὑπὸ Γεωργίου Κηπιάδου, ἔκδοσις Δευτέρα ἐπηγεινένη. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκ τοῦ τυπογραφείου ἡ Ὀμόνοια Βιτάλη καὶ Μανουσάκη 1888, σελ. 10). Τὰ πράγματα ἔμε-

ναν ἔτοι μετέωρα, δὲν καὶ ἄλλοι κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ εἶχαν ἀποφασίσει, κατά βάθος, τὴν Ἐπανάστασην.

Ἐπὶ τέλους ξέσπασεν ἡ Ἐπανάσταση στὴ Μολδοβλαχία καὶ στὸ Μωρῆα, δρόπτε ἡ Πύλη στὶς 23 Ἀπριλίου 1821 ἀπέλυσε τὸν περίφημον δρισμὸν τοῦ ἀφοπλισμοῦ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, καθὼς καὶ τῆς συλλήψεως δλῶν τῶν υποπτῶν γιὰ συνωμοτικές κι' ἐπαναστατικές ἐνέργειες. Κι' ἐπειδὴ ἡ Κύπρο μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτῆς δὲν εἶχε δώσει ἀφορμὴ σ' ἐνοχοποιητικές πράξεις, τὸ διάταγμα, ποὺ κοινοποιήθηκε στὸ λαό της ἦταν ἐπιεικέστατο: «Εἴ καὶ τοὺς κώδικας ἡμῶν ἔξετάσαντες, κήρυττε, οὐδέποτε εὔρομεν, ἀφ' ἣς ἐποχῆς μετέβη εἰς τὴν ἡμέτεραν ύποταγὴν ἡ νήσος αὕτη, τοὺς χριστιανούς τοῦ τόπου τούτου ἐνοχοποιηθέντας τὸ παραμικρὸν κατά τῆς Κυβερνήσεως ἡμῶν, ἀλλ' ἀπεναντίας ἀποστατησάντων τῶν Τούρκων κατά τινας περιστάσεις ἡνώθησαν οὗτοι μετά τῶν νικηφόρων στρατευμάτων μας καὶ συνετέλεσαν προθύμως εἰς τὴν κατατρόπωσιν καὶ τὴν ύποταγὴν τῶν

Ο ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΟΥΟΛΑΣΛΟΗ
ΠΟΥ ΚΑΤΕΛΑΒΕ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΤΟ 1878

ἀποστατῶν πλὴν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς γενικῆς ἡμῶν διαταγῆς περὶ ἀφοπλισμοῦ δλῶν τῶν χριστιανῶν τῆς Ἐπικρατείας διατάττομεν νὰ ἐκτελεσθῇ αὕτη καὶ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ» (Γεωργίου Φ., Ειδήσεις Ιστορικαί, σελ. 119). Ο ἀφοπλισμὸς τέλειωσε σὲ λίγες μέρες καὶ τὸ ἀρματα παραδόθηκαν στὶς τουρκικές ἀρχές, μὰ τὰ πράγματα φαινομενικῶς μόνον ησύχασαν.

Ο διοικητὴς τῆς Κύπρου Κουτσούκ Μεχμέτ βισσοδομοῦσε ἐναντίον τῶν πλούσιων πρεσβύτερων καὶ τῶν κληρικῶν, ποὺ θεωροῦσε μυημένους στὸ κίνημα. «Ἔχοντας, δυστυχῶς, συνεργάτη στὶς ἀρπακτικές διαθέσεις του καὶ τὸ διερμηνέα τοῦ γαλλικοῦ προξενείου Λαπιέρ, κατέστρωσεν δλόκληρο σύστημα γιὰ τὴν οἰκειοποίηση